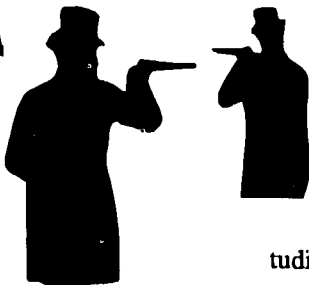

Janez Cvirn

''SAPRALOT! TO BO PA MOČAN STREL''

K zgodovini dvoboja na Slovenskem

"Jako zanimivo bi bilo o dvoboji sestaviti vse misli, ki so jih izrekli razni pisatelji, pravniki, politiki, državniki, postavodajavci in modroslovci. Tako delo pa ni samo težko in prav za prav nemogoče, temveč bi bilo tudi preobširno za ta kratki odlomek".

(Dr. E. H. Costa)

Po natančno odmerjenem strelu Emmericha von Gyujta se je Hugo Poglajen zgrabil za trebuh. Pištola z dolgo, gladko cevjo, ki jo je še trenutek poprej trdno držal v desnici, mu je padla na tla. Opotekel se je in padel v sneg. Polkovnemu zdravniku dr. Rogozinskemu, ki mu je priskočil na pomoč, je tiho zašepetal: *"Imre, das hab ich nicht verdient"*. Zaprl je oči in omedlel. Že čez nekaj ur je zaradi težke rane umrl.

Tako se je končal dvoboj med Emmerichom von Gyujtom in Hugom von Poglajnom¹ na pristavi graščine Kristinenhof v Medlogu pri Celju² nekaj minut čez enajsto 1. marca 1889, cden v množici dvobojev, ki so bili v prejšnjem in na začetku tega

stoletja v Avstriji nekaj povsem običajnega³. Kodeks časti (Ehrenkodex), ki ga je Schopenhauer imenoval *"kodeks za bedake"*⁴, je kot nekakšen superego preganjal plemiče, oficirje in visoke uradnike, da so vse - tudi najbanalneje - sporne zadeve reševali z dvobojem. Za posameznika, ki je spadal v ozek krog *"častnih mož"*, je kodeks časti pomenil močan družbeni pritisk. Dvoboj je bil namreč simbol družbene diferenciacije, ki je dvigoval pripadnike višjih družbenih slojev iz množice *"navadnih"* ljudi. Kot pomembno sredstvo distance med višjimi in nižjimi družbenimi sloji pa je hkrati opravljal tudi integracijsko funkcijo znotraj višjih slojev samih⁵. Kodeks časti in reševanje spornih zadev z dvobojem sta namreč krepila solidarnost posameznika z lastno višjo družbeno skupino in poudarjala njegovo pripadnost k *"boljši družbi"*. Zato je bil dvoboj v Avstriji izredno močno razširjen⁶. Še več. V času, ko je v Angliji in nekaterih drugih zahodnoevropskih državah že povsem izumrl, je v monarhiji (enako kot v nemškem rajhu) postajal vedno bolj običajen. Čeprav je avstrijski kazenski zakonik iz leta 1852 dvoboj izrecno prepovedoval⁷, je v drugi polovici prejšnjega stoletja število dvobojev stalno naraščalo. Leta 1897 si je Avstrija prislužila celo sloves

³ O dvobaju nasploh glej: Ute Frevert, *Bürgerlichkeit und Ehre. Zur Geschichte des Duells in England und Deutschland, v: Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich. Herausgegeben von Jürgen Kocka unter Mitwirkung von Ute Frevert, Bond 3., DTV Verlag, München 1988, str. 101-140; Ute Frevert, *Die Ehre der Bürger im Spiegel ihrer Duelle. Ansichten des 19. Jahrhunderts, Historische Zeitschrift, Bond 249, 1989, str. 545-582; Ute Frevert, Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft, München 1991; István Deák, *Der K. (u.) K. Offizier, Böhlaus Verlag, Wien-Köln-Weimar 1991, str. 155-168; Norbert Elias, Die satisfaktionsfähige Gesellschaft, v: Studien über die Deutschen. Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1992, str. 61-158.***

⁴ William M. Johnston, *Avstrijski duh, Zagreb 1993, str. 60.*

⁵ Norbert Elias, n. d., str. 100.

⁶ Kolika "provih" dvobojev je bilo v Avstriji v 19. in na začetku 20. stoletja, je težka z gatavostjo trdit. Albert Wiesinger je leta 1895 v delu *Das Duell vor dem Richterstuhle der Religion, der Moral, des Rechtes und der Geschichte (Graz, 1895)* zardil, da je bila v Avstriji v času med 1800 in 1893 okoli 2.500 dvobojev. Njegovo ocena je verjetno nekaliko prenizka. O tem glej: István Deák, n. d., str. 167.

⁷ Člen 158 avstrijskega kozenskega zakonika iz leta 1852 je med drugim določal: "Kdor iz kateregakoli vzroka pozove koga na boj s smrtnim orožjem in kdar se no tok poziv podo v baj, je kriv hudodelstvo dvobojo..." Kozni so bile izredno stroge. Za udeležbo v dvoboju, ki se je končal brez ronjenih, je bila predvidena kazen od pol do enega leto zapora. Za dvoboj z ronjenci je bilo predvidena kazen do pet let zapora (v posebnih okoliščinah tudi do deset). Udeležbo v dvoboju, ki se je končal s smrtnim izidom, po je preživelu lahko "prinesla" celo do dvajset let zapora. Vajaški kazenski zakonik iz leta 1855 je za duelonte ter sekundonte predvideval še nekoliko strožje kozni, ki po so jih v praksi le redko izvojloli.

¹ O dvoboju Gyujto - Poglajen je časopisje na Slovenskem le skopo poročalo. (Morburger Zeitung in Deutsche Wacht sta ga 3. 3. 1889 le kroiko zabeležilo). Poteku dvoboja in vzrokom, ki so do njega pripeljoli, po se vseeno lahko približamo s pomočjo obsežnega poročila s sodnega procesa proti Emmerichu von Gyujtu 16. junija 1889, ki go je don kasneje v posebni (zostonski) prilogi objavila celjska Deutsche Wocht. Glej: *Extro-Blott. Grotis-Beilage zu Nr. 48 der "Deutschen Wocht". Cilli, 17. Juni 1889.*

² Po mnenju dr. Ivona Stoporja naj bi bilo graščino Kristinenhof naslednik dvora Freienberg. Gre zo groščino pri donašnji srednji vrtnarski šoli v Medlogu pri Celju. Glej: Ivan Stopor, *Grojske stavbe v vzhodni Sloveniji. Spodnja Savinjska dolina, Ljubljono 1992.*

edine evropske države, v kateri je po dvoboju - kot sredstvu za reševanje zadev časti - posegel predsednik vlade. Grof Kasimir Badeni je namreč na dvoboj s pištolama pozval nemškega nacionalnega poslanca Karla Hermana Wolfa⁸ in tako več kot očitno pokazal, da tudi sam ne spoštuje kazenskega zakonika. Pokazal je, da je prav na področju dvoboja razkorak med črko zakona in ustaljeno prakso več kot očiten.

Čeprav je bil v primerjavi s študentskimi menzurami, dvoboji s sabljami v vatirani zaščitni obleki⁹, vojaški dvoboj bistveno bolj nevaren, ga oblasti niso poskušale resneje preprečevati, saj je bil pomemben sestavni del vojaškega etosa. Po kazenskem zakoniku je bil dvoboj sicer prepovedan, vendar so avstrijske oblasti pred njim dosledno zapirale oči in duelantov niso preostro preganjale. Tudi v primerih, ko je npr. civilno sodišče obsodilo oficirja zaradi tega, ker je v dvoboju ranil ali ubil civilista, je Franc Jožef običajno odobril pomilostitev. Zaradi tega je v monarhiji dobil dvoboj takšne razsežnosti, da je španski prestolonaslednik Alfons ustanovil prvo Ligo proti dvoboju (Anti-Duell-Liga) leta 1902 prav v Avstriji¹⁰. Z njo je poskušal mobilizirati nasprotnike dvoboja - zlasti med oficirji - in že do leta 1904 je Ligi uspelo rešiti 300 spornih primerov brez orožja. Zaradi tega se je v avstrijski kritični javnosti nasprotovanje dvoboju postopoma okrepilo in leta 1911 je Franc Jožef izdal dekret, s katerim je (vojaški) dvoboj omejil na minimum¹¹.

Do tega časa je bilo postavljanje "častnih mož" pred civilna (porotna) sodišča v Avstriji sila redko. A v Celju se je zgodilo prav to. Že nekaj ur po smrti Huga von Poglajna je celjska žandarmerija na kolo-dvoru aretirala Emmericha von Gyujta, ki je poskušal z brzim vlakom zapustiti mesto¹². Na zahtevo državnega pravdnika so ga priprli v zaporih okrožnega sodišča Celje, kjer je ostal vse do sodne obravnave 16. junija 1889.

Obtožnica je Emmerichu von Gyujtu iz madžarskega Szepesi-Martonosoa očitala, da je februarja 1889 izzval na dvoboj s pištolama (na 25 korakov) veleposestnika in podjetnika Huga Poglajna iz Mislinje in ga 1. marca 1889 v bližini graščine Kristinenhof ustrelil do smrti, s čimer je kršil člena 158 in 161 avstrijskega kazenskega zakonika¹³.

Po navedbah obtožnice sta bila Emmerich von Gyujto, nekdanji mornariški oficir in lastnik graščine Kristinenhof pri Celju, ter Hugo von Poglajen¹⁴, mornariški poročnik v pokoju ter veleposestnik in tovarnar iz Mislinje, dobra prijatelja in celo daljna sorodnika. Prijateljstvo je bilo sprva tako trdno, da je Hugo von Poglajen Emerichu von Gyujtu, ki je bil v težkem materialnem položaju, julija 1887 ponudil službo upravnika na svoji graščini v Mislinji, kamor se je Gyujto preselil s celotno družino. Upravniško službo je Gyujto opravljal do julija 1888, ko se je odpravil na službeno potovanje v Indijo, kjer je bil solastnik velike plantaze kave. A ker plantaza ni prinašala dobička, se je o vzrokih slabega poslovanja želel osebno prepričati. V času Gyujtove odsotnosti (do konca septembra 1888) je njegova soproga z otrokom ostala v Mislinji. Bila je v gosteh dobrosrčnega Huga Poglajna, ki je svoje prijateljstvo do Gyujta in njegove družine že prej znal podkrepiti na različne načine. Prijatelju Gyujtu je brez pomišljanja večkrat posodil večje količine denarja (1. februarja 1889 je Gyujtov dolg znašal že 20.913 gld) in v njegovo plantažo kave v Indiji vložil 30.000 gld. Ko jih je izgubil, se ni preveč razburjal, temveč še naprej finančno podpiral prijatelja. Še veliko bolj pa je Poglajen svoje prijateljstvo kazal Gyujtovi ženi Anniti. Od prvega dne bivanja družine Gyujto v Mislinji je Poglajen izkazoval Anniti tako veliko naklonjenost ("eine heftige Neigung"), da so jo vsi opazili. Po mnenju prič pa ji je bil še posebej "naklonjen" v času, ko je bil njen mož Emerich na službenem potovanju v Indiji.

⁸ V državnem zboru (23. 9. 1897) je nemški nacionalni poslanec Korl Herman Wolf (leta 1886 je bil en mesec urednik celjske *Deutsche Wocht*, poročen po je bil s Celjanko Ildo roj. *Stepischnegg*, hčero celjskega odvetnika dr. Johanna *Stepischnegg*) rozžalil ministrskega predsednika Badenija. Že naslednji dan sta se pri njemu oglasila Badenijevo predstavnika general *Uexküll* in polkovnik *Resch* in mu sporočila Badenijev poziv na dvoboj. Wolf je dvoboj takoj sprejel in za svoja sekundanta imenoval poslonco dr. *Sylvestra* in *Lemischa*. Popoldan istega dne so se sekundanti sestoli v stanovanju grofo *Uexkülla* in se dogovorili o vseh podrobnostih dvoboja. Ob devetih zjutroj naslednjega dne (25. 9. 1897) sta se Badeni in Wolf s pištolama spopadla v dvorani konjeniške šole Vojaškega inštituta za jahalne učitelje. Že po prvem strelu je Wolf zadel ministrskega predsednika v desno roko in dvoboj je bilo konec. Wolf je pristopil grofu Badeniju, mu podal roko in s sekundantoma zapustil prizorišče. Dvoboj je glasno odmeval v avstrijski jovnosti, a tudi v tujni. *Krščansko-socialni, social-demokratski in liberalni tisk* je od Badenija zahteval, da odstopi. (Badeni je že don pred dvobojem cesarju napovedol demisijo, ki po jo po dvoboju Franc Jožef ni sprejel). *Nemško-nacionalno časopisije* po je Korlo Hermana Wolfo povzdignilo v boga. (O dvoboju Wolf-Badeni glej: *Clemens Weber, Korl Hermann Wolf (1862-1941), rok. dis., Dunaj 1975, str. 134-140*).

⁹ O študentskih menzurah glej: *Ute Frevert, Ehrenmänner, München 1991, str. 133-177*.

¹⁰ *István Deák, n. d., str. 162*.

¹¹ *William M. Johnston, n. d., str. 60*.

¹² *Deutsche Wacht, 3. 3. 1889*.

¹³ Potek procesa je podrobno predstavljen v: *Extro-Blott. Grotis-Beilage zu Nr. 48 der "Deutschen Wacht". Cilli, 17. Juni 1889*.

¹⁴ *Hugo von Poglajen je bil zet nekdanjega deželne in državnega poslonco Mathioso Lohningerja*.

Tudi od konca septembra 1888, ko se je Emmerich von Gyujto vrnil iz Indije in se z družino preselil na svojo graščino Kristinenhof v Medlogu pri Celju, so se prijateljski odnosi med Poglajnom in družino Gyujto nadaljevali. Tako je bilo do februarja 1889, ko se je "stara prijateljstvo" naenkrat sesulo. Počilo je kmalu zatem, ko je Poglajen zavrnil milo prijateljevo prošnjo po novem kreditu. Vendar po trditvah obtoženca zavrnitev posojila ni bila razlog za to, da je Huga von Poglajna izzval na dvoboj. Edini razlog naj bi bila "obramba moške časti", kajti šele takrat je izvedel, da Poglajen načrtno zalezuje njegovo ženo.

Ko je Gyujto 23. 2. 1889 preko svojih zastopnikov - oba sta bila mornariška poročnika - Arthurja Chiarija in Miezeslawa von Petruskija od Poglajna zahteval zadoščenje, je le-ta na častno poravnavo poslal grofa Arthurja Sermaga in poštnega mojstra Carla Noëta von Nordberga. Zastopniki sprtih mož so pri poravnavi enoglasno ugotovili, da se je Poglajen v resnici pregrešil zoper družinsko čast Emmericha von Gyujta. Ugotovili so, da je bilo Poglajnov obnašanje do Gyujtove žene Annite nečastno in da gre za "Beleidigung dritter Art", kar daje razžaljenemu pravico do izbire orožja in postavitve najtrših pogojev dvoboja. Razžaljeni Gyujto je za orožje izbral pištole in določil čas in kraj dvoboja. Spopad naj bi bil 1. marca 1889 ob 11. uri dopoldne pri Gyujtovi graščini Kristinenhof v Medlogu pri Celju, potekal pa naj bi na razdalji 25. metrov - "mit Gestattung von fünf Schritten Avance (15 Schritt Barriere)" - in s trikratno izmenjavo strelav.

Tako je 1. marca ob 11. uri dopoldne v bližini graščine Kristinenhof res prišlo do dvoboja, ki mu je poleg omenjenih sekundantov prisostvoval še vojaški zdravnik. Prva dva strela sta oba zgrešila, s tretjo kroglo pa je Gyujto zadel Poglajna v trebuh in mu tako hudo poškodoval jetra, dvanajsternik in levo stran pljuč, da je nekaj ur zatem umrl.

Gyujto je v zagovoru poudaril, da se je znašel v brezizhodnem položaju in da je bil dvoboj pač edina rešitev za ureditev sporne zadeve. Povedal je, da je sredi februarja od Poglajna prejel pismo, v katerem ga je le-ta prosil za veliko prijateljsko uslugo, čeprav mu v pismu ni označil, za kakšno uslugo gre. Ko je s Poglajnovom prošnjo seznanil ženo, je le-ta panično zakričala: "Ti sploh ne veš, kaj ta človek želi; a jaz vem. Že mesece me preganja". Žena mu je končno razodela, da jo Poglajen neprestano zalezuje in ji grozi, da bo napisal roman, v katerem bo objavil tudi njena (gotovo potvorjena) pisma. Povedala mu je, da ga je Poglajen pod pretvezo nujnih poslov poslal na službeno potovanje v Pulj in Trst. Že nekaj minut po njegovem odhodu je pridrvel v njeno spalnico in jo

začel nagovarjati. Gyujto je poudaril, da se je žena Poglajna rešila šele z grožnjo, da bo na pomoč poklicala sina, ki je spal v otroški sobi. Poglajen pa jo je rotill, naj o dogodku ne pove možu. Nekaj dni zatem pa je Poglajen Gyujtu poslal pismo s prošnjo za "veliko uslugo", ki jo je Gyujto (potem ko se mu je žena izpovedala) razumel kot predlog, naj postane zvodnik svoje žene. To je bilo dovolj za sklep, da je oškodovana njegova družinska čast, zato je sklenil, da bo Poglajna izzval na dvoboj. In ga tudi je.

Gyujtovi verziji dogodkov je močno ugovarjal predsednik sodišča dr. Heinricher. Po njegovem mnenju naj bi bilo iz izjav prič razvidno, da je Poglajnu za takšno obnašanje dala povod Gyujtova žena, iz česar bi lahko sklepali, da je šlo za zaroto zakoncev Gyujto z namenom, da bi še naprej materialno izkoriščala Poglajna. Obtoženi je prvi del predsednikove trditve označil za izmišljotino in v odgovoru pribil, češ, tudi če bi bilo to, kar trdi predsednik, resnično, vzrok za dvoboj ne bi odpadel. Predsednikov namig, da je šlo za zaroto, pa je označil za nelogičen. Če bi imel res namen zgolj materialno izkoriščati Poglajna, potem ga nikakor ne bi ubil. Ker pa ni šlo denar, temveč za moško čast, ga je pač bil prisiljen izzvati na dvoboj.

Po zaslišanju Emmericha von Gyujta je predsednik sodišča Heinricher zaslišal še priče. Prvi je spregovoril Gyujtov sekundant, poročnik Pietruski, in v celoti potrdil Gyujtove navedbe. Po njegovem mnenju je dvoboj potekal v skladu s pravili¹⁵. Tudi okoliščina, da je bil Gyujto Poglajnu dolžan večjo vsoto denarja, ni bila zadosten razlog, da bi dvoboj odložili. Glavni in edini povod za dvoboj je bilo namreč zadnje Poglajnovom pismo Gyujtovi ženi, katerega vsebina daje slutiti, da je bil Poglajen duševno motena osebnost.

Tudi drugi Gyujtov sekundant Chiari je potrdil obtoženčevo pričevanje. Dvoboj je potekal v skladu s pravili in tudi Poglajnova kratkovidnost ni bila zadosten vzrok, da bi navzoči dvoboj preprečili. (Sploh pa je potekal na razdalji 25 metrov, kar je dovolj blizu, da sta se lahko nasprotnika jasno videla). Bil je prepričan, da je poskušal Poglajen z izkoriščanjem obtoženčeve finančne stiske pripraviti njegovo ženo, da bi prevarala moža. Zato je za Gyujtovim hrbtom nenehno zalezoval njegovo ženo (vendar le-ta ni podlegla). To pa je bil tudi edini, a dovolj velik razlog za dvoboj.

¹⁵ V prejšnjem stoletju je izšla vrsta priročnikov z navodili o pravilnem poteku dvoboja. Med njimi naj omenim le: Franz von Bolgar, *Regeln des Duells*, Wien 1822; Gustav Hergsell, *Duell-Codex*, Wien-Budapest-Leipzig 1891; Fridrich Teppner, *Duell-Regeln für Offiziere und Nachschlagebuch in Ehrenangelegenheiten*, Graz 1898.

Ko sta tudi Poglajnova sekundanta major Noč von Nordberg in grof Arthur Sermage potrdila, da je bil dvoboj neizbežen in da noben izmed sekundantov ni videl razloga, da bi ga preprečili (še najmanj se jim je zdela pomembna Poglajnova kratkovidnost), je sodnik na prostor za priče poklical polkovnega zdravnika dr. Rogozinskega. Ker je dvoboju prisostvoval le kot zdravnik in ni vedel ničesar o povodu zanj, je opisal zgolj to, kar je videl "na lastne oči". Povedal je, da je po šestem strelu Gyujto zadel Poglajna, ki je počasi padel naprej. Emmerich von Gyujto je po strelu vzkliknil: "*Sapralot! Das wird ein scharfer Schuß!*", Poglajen pa je le tiho zašepetal: "*Im Bauch, im Bauch! Imre, ich habe das nicht verdient!*" Poglajnova rana je bila tako težka, da je popoldne umrl.

Annita je bila precej prepričljiva, a sodnik jo je vseeno vprašal, zakaj spalnice ni zaklenila. Odgovorila mu je, da se ji ni zdelo potrebno, saj je soba za goste, v kateri je spal Poglajen, v pritličju, spalnica pa v prvem nadstropju. Nekoliko "*krivde*" pa je pripisala tudi svojemu možu: pred potovanjem, ko je že bila v postelji, se je namreč prišel od nje poslovit, vendar za sabo ni zaklenil vrat.

V nasprotju z izjavo Annite von Gyujto je Franz Schell, upravitelj Poglajnove posesti v Mislinji povedal, "*da je bil Poglajen z omenjeno gospo v živahnih odnosih*", da sta se v Mislinji vsak dan sprehajala in si kasneje, ko se je družina Gyujto vrnila na Kristinenhof, redno in pogosto dopisovala. Gozdni adjunkt Pekarek iz Fale pa je sodniku zatrdil, da je moral biti Emmerich von Gyujto gotovo

Pištola za dvoboj, druga polovica 19. stol.

Potem ko so prebrali še zdravniško poročilo o obdukciji in za nekaj minut prekinili obravnavo, je sodnik dr. Heinricher zaslišal še nekaj novih prič. Prva je spregovorila užaloščena vdova Annita von Gyujto. Poudarila je, da so se z družino Poglajen poznali več let, da pa jo je začel Poglajen nadlegovati z "*ljubezenskimi ponudbami*" šele pred letom dni. Njegovim prošnjam, naj ima z njim razmerje, se je odločno upirala, pristala je le na to, da si dopisujeta. Vendar Poglajen s tem ni bil zadovoljen. Začel ji je groziti, da bo napisal roman, v katerem bo objavil njena (potvorjena) pisma. A tudi po tem izsiljevanju se mu ni vdala. Tudi v noči, ko je njen mož odšel na poslovno potovanje v Pulj in v Trst, in je Poglajen vdrl v njeno spalnico, se mu je energično postavila po robu. Ko mu je zagrozila, da bo zbudila svojega sina, je Poglajen odšel.

seznanjen z razmerjem svoje žene Annite in Huga von Poglajna, saj so o njem v Mislinji in okolici čivkali že vrabci na strehah.

Višji gozdar iz Mislinje Hromadnik je bil še bolj določen. Menil je, da je Gyujto zaradi denarja pritiskal na Poglajna in da "*konec zgodbe ni bil dvoboj, temveč navaden umor*". (Tudi zaradi tega, ker je bilo vsem znano, da je Poglajen močno kratkoviden, Gyujto pa odličen strelec). Po njegovem mnenju naj bi Gyujto svojo ženo Annito nagovoril na razmerje s Hugom von Poglajnom, saj je bil slednji odličen vir denarja, ki ga je Gyujtu stalno primanjkovalo.

In tudi grof Sermage, Poglajnov sekundant, je precej obremenil Gyujta in njegovo ženo. Na sodnikovo vprašanje, kaj mu je glede dvoboja zaupal

Pogljajen, je odgovoril, da je Pogljajen kratko pred smrtjo zašepetal besedo "traditrici", "...kar se je lahko nanašalo le na gospo Gyujto..." Po grofovem mnenju naj bi žc omenjena beseda jasno pričala o značaju gospe von Gyujto (in njenega soproga), še veliko bolj pa naj bi bil njen karakter razviden iz ohranjene korespondence. V podkrepitev svojih trditev je grof Sermage na koncu analiziral pismo, ki ga je Pogljajen poslal Anniti von Gyujto 16. februarja 1889. Pismo se začinja z "Ljubljena Frou-Frou", kar naj bi po njegovem mnenju jasno dokazovalo, da sta bila Pogljajen in Annita v ljubezenskem razmerju. Še bolj očitno pa to dokazujeta Pogljajnova zahteva, naj Annita končno izpolni obljube, ki mu jih je dala pred pol leta (med drugim je zahteval "brezpogojno kapitulacijo"), in grožnja, da ji bo v nasprotnem primeru prisiljen napovedati vojno "na življenje in smrt".

Še huje je Gyujta in njegovo soprogo obremenila Pogljajnova žena Anna. Gospa Pogljajen se je sicer strinjala, da je bil vzrok dvoboja "težka razžalitev gospe von Gyujto s strani njenega moža", vendar tudi po njenem mnenju pri stvari ni šlo zgolj in samo za čast. Sodniku je povedala, da je že nekaj časa vedela za odnose med svojim možem in Annito von Gyujto, vendar ni vedela, kako daleč se je njuno razmerje razvilo. Po njenem mnenju naj bi bila gospa von Gyujto navadna koketa, ki je njenega moža "privezala nase" zgolj zaradi denarja, v želji, da bi izboljšala materialni položaj svoje družine. Annita von Gyujto naj bi namreč njenega moža že dalj časa izsiljevala za dcnar, kar je Anna Pogljajen podkrepila z Annitinimi pismi, ki jih je našla v moževi zapuščini. V več pismih je namreč Annita von Gyujto njenega moža prosila za denar, kar naj bi bilo po njenem mnenju samo po sebi dovolj zgovorno. Če bi pri dvoboju res šlo samo za "razžalitev dame", potem bi do njega moralo priti že veliko, veliko prej.

Izjave Pogljajnu naklonjenih prič so zadevo precej zapletle. Državni pravdnik in sodnik (a tudi porotniki) so se namreč znašli v dilemi, ali je šlo res zgolj za navaden dvoboj v skladu s pravili, ali pa za zaroto in umor, ki sta ga skupaj pripravila Annita in Emmerich von Gyujto. Vendar za teorijo o zaroti niso našli dovolj trdnih dokazov.

Državni pravdnik se je problemu enostavno izognil. V sklepnem govoru je porotnike opozoril, da je v tem primeru treba ločiti motiv od dejanja. "Motiv je dala razžaljena ženska čast. Ženska čast, hišna čast, hišna čast, moška čast". (Frauenhre Hausehrc, Hausehre Manneschre). Po njegovem mnenju mora moški ščititi žensko v vsch okoliščinah in v tem pogledu se Emmerrichu von Gyujtu ne more ničesar očitati - četudi je razprava na sodišču jasno pokazala,

da se je gospa von Gyujto "prisesala" na gospoda Pogljajna samo zaradi finančnega okoriščanja. (Vendar je na drugi strani težko govoriti o "komplotu" Emmericha in Annite von Gyujto zoper Huga von Pogljajna, ker manjkajo zanj trdni dokazi). Vendar se pri obrambi ženske časti vedno postavi tudi vprašanje najprimernejšega načina, kar dvoboj zagotovo ni. Po mnenju državnega pravdnika do njega ne bi smelo priti že zaradi tega, ker je bil Gyujto Pogljajnu dolžan večjo vsoto denarja. Napaka je bila storjena tudi v tem, da so sekundanti Pogljajna prepričali, češ da je dvoboj edini možni izhod iz zapletenega položaja. (In zaradi tega je nekaj dni kasneje državni pravdnik odredil preiskavo zoper oba Pogljajnova sekundanta, grofa Arthurja Sermaga in majorja Noëta).

Odvetnik Emmericha von Gyujta dr. Kosjek je že v uvodu obžaloval, da se obtoženemu sovražno javno mnenje kaže tudi v sodni dvorani in opozoril, da se le redko zgodi, da bi zaradi dvoboja kdo prišel na porotno sodišče. Dvoboj po njegovem mnenju izhaja iz plemenitega načela, ki čast postavlja pred življenje. Dvoboj je "pogodbena samopomoč", saj vsak od duelantov postavlja v enaki meri svoje življenje na kocko. Za obtoženega, ki je plemenitega stanu in je sin admirala, je bil dvoboj pač edini izhod, da reši čast svoje družine, saj je bil Pogljajen pripravljen z denarjem razdreti Gyujtov zakon. Zato je bil obtoženi prisiljen, da z orožjem brani ženino čast. Pogljajnova in Annitina pisma kažejo, da obtoženi ni vedel ničesar o razmerju med njegovo ženo in Pogljajnom. A iz njih je razvidno tudi to, da Pogljajen svojega cilja ni dosegel. Ko se gospa Gyujto Pogljajnovim pritiskom ni mogla več sama upirati, je prosila za zaščito svojega moža. S tem pa je postal dvoboj neizogiben.

Po zaključnem govoru dr. Kosjeka je potek dogajanja povzel predsednik sodišča dr. Heinricher in ob pol enajsti uri zvečer so se porotniki umaknili k zasedanju. Kmalu zatem so razglasili razsodbo. Porotniki so obtožnega Emmerricha von Gyujta enoglasno spoznali za krivega hudodelstva dvoboja s smrtnim izzidom. Sodni senat je obtoženega obsodil na 3 leta težke ječe - "poostrene s postom in povezane z izgubo plemstva". Kot olajševalne okoliščine mu je sodišče priznalo obžalovanjc dejanja, razburjenje, v katerem je bil zaradi mučne zadceve in dejstvo, da še ni bil obtožen. Oteževalnih okoliščin po mnenju sodišča ni bilo.

Apud barbaros Turkos barbarum duellum non est in usu

Sodni proces zoper madžarskega plemiča Emmericha von Gyujta, lastnika graščine Kristinenhof v Medlogu pri Celju, ki je 1. marca 1889 v dvoboju

smrtno zadel svojega nekdanjega prijatelja Huga von Poglajna iz Mislinje, je v avstrijskih jurističnih krogih in med člani parlamentarnega odbora za reformo kazenskega zakonika, ki je prav v junijskih dneh 1889 obravnaval vprašanje dvoboja, vzbudil nemalo pozornosti¹⁶. Vsi so se spraševali, kakšna bo razsodba celjskega okrožnega sodišča in kako bo vplivala na bodočo kazensko zakonodajo, saj je bilo sodno preganjanje udeležencev dvobojev (tudi v primerih, ki so se končali s smrtnim izzidom) v monarhiji tako redko, da je celjska Deutsche Wacht upravičeno zapisala: "So weit unsere Erinnerungen zurückreicht, war in Oesterreich noch nicht der Fall gegeben, daß die Richter aus dem Volke hätten ihre Ansichten über die Duellfrage darlegen können"¹⁷. Še večjo pozornost pa je proces vzbudil med Celjani, saj je bil Poglajen - kot je poročala Deutsche Wacht - med celjskimi in spodnještajerskimi Nemci pomembna in spoštovana osebnost: "Die deutsche Partei verliert in dem Dahingeshiedenen leider wieder einen bewährten ausgezeichneten Genossen. Ehre seinem Andenken!"¹⁸

Zanimanje celjske javnosti za proces Gyujto, ki se je končal pred celjskim okrožnim sodiščem 16. junija 1889, je bilo tolikšno, da se je uredništvo celjske Deutsche Wacht odločilo - "ne iz senzacionalističnih razlogov" - svoje zveste bralce nagraditi še s posebno, zastonjsko prilogo, v kateri je natančno popisalo potek procesa. Tako so se lahko Celjani (seveda tisti, ki se jim dan poprej ni uspelo preriniti v sodno dvorano) že 17. junija natančno seznanili z dogajanjem na sodišču in s končno razsodbo, s katero je celjsko okrožno sodišče obsodilo Emmericha von Gyujta na tri leta težke ječe in na odvzem plemiškega naslova. In ta razsodba je ponujala obilo možnosti za najrazličnejše komentarje.

Vendar pa so bili komentarji celjske javnosti bolj ali manj enozvočni. Že pred procesom so v celjskem javnem mnenju prevladali nasprotniki dvoboja¹⁹, kar je bilo seveda povsem v skladu s tedanjo socialno strukturo celjskega meščanstva. Mali in srednje veliki trgovci in obrtniki, ki so tvorili jedro celjskega meščanstva, niso imeli nobenega razumevanja za takšen način reševanja "zadev časti". Sami so namreč sporne zadeve reševali veliko bolj preprosto, pač po načelu: "Aufbiks. Kri v luft, čreve na plot!". Dvoboj se jim je zdel ostanek preživlele srednjeveške tradicije, ki se ga ozka družbena elita oklepa samo

zato, da bi še bolj poudarila svoj vzvišen položaj. Zaradi tega so bili prepričani, da je razsodba popolnoma na mestu. Upali so, da jo bodo upoštevali tudi člani parlamentarne komisije in v njenem duhu "popravili" tiste člene kazenskega zakonika, ki se dotikajo dvoboja. Mnogim pa se je zdela razsodba celo preblaga, saj so bili prepričani, da bi "navaden državljan" za "umor" dobil veliko višjo in strožjo kazeno od Emmericha von Gyujta. V dvojnosti meril so videli kršitev osnovnega načela pravne države, načela enakosti pred zakonom, zato so bili v svojih kritikah "neustrezne obravnave dvoboja" izredno radikalni.

Vendar pa so se v celjski kritični javnosti slišali tudi drugačni, dvoboju bolj naklonjeni glasovi. Kot normalen način reševanja "zadev časti" so ga obravnavali predvsem celjski izobraženci, saj se jih večina z njim dodobra seznanila v študentskih časih. Urednik Deutsche Wacht je že v uvodu "zastonjske priloge" zapisal, da nasprotovanje celjskega javnega mnenja "tej srednjeveški nenravnosti" ni najbolj na mestu, saj je dvoboj velikokrat edini način za reševanje spornih zadev časti: "Es gibt nun einmal Lagen, in welchen der feinfühlig Mensch eine recente Austragung absolut wünschen muß, es gibt Conflictte zu deren Beilegung kein Richter verständig genug, kein Gesetzbuch erschöpfend genug ist, und der behutsamste Mann kann urplötzlich von einen Schimpf belastet werden, der ihn directe vor die Frage stellt, ob ein derart beschimpftes Dasein überhaupt zu ertragen und ob es nicht vorzuziehen ist, das Leben in die Schanze zu schlagen, das unter den gegebenen Umständen ohnehin villeicht werthlos ist. Dieser Gesichtspunkt ist es auch ohne Zweifel, der die maßgebenden Faktoren im Staate das Duell mit Nachsicht beurtheilen läßt"²⁰. Podobna stališča je na sodišču zagovarjala tudi večina prič (zlasti Gyujtovi in Poglajnovi sekundanti) ter odvetnik obtoženega. In celo državni pravdnik Schwendtner je v svojih izjavah v dvoboju pač videl nujno zlo, ki se ga ne da izkoreniniti.

Čeprav so se med procesom proti Emmerichu von Gyujtu v javnosti pojavila tipična gledanja na dvoboj, ki so se gibala v razponu od ostrega nasprotovanja do blagohotne naklonjenosti, so nasprotniki dvoboja prevladali nad njegovimi zagovorniki. Na Slovenskem dvoboj ni bil nikoli preveč priljubljen²¹ in zlasti

²⁰ Extra-Blatt. Gratis-Beilage zu Nr. 48 der "Deutschen Wacht". Cilli, 17. Juni 1889.

²¹ Zavračanje (smešenje) dvoboja je opazno že pri Antonu Feliksu Devu, ki je leta 1781 v Pisanicah prevedel pesem Dvuboj hrvaškega pesnika Pavla Ritterja-Vitezovića. Pesem se namreč glasi:

Edn na pojlu boje bije,
druge doma vinu pije.
Če lih nista oba junaka,

¹⁶ Extra-Blatt. Gratis-Beilage zu Nr. 48 der "Deutschen Wacht". Cilli, 17. Juni 1889.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Deutsche Wacht, 3. 3. 1889.

¹⁹ Na to je na procesu opozarjal tudi obtoženčev odvetnik dr. Kosjek. Glej: Extra-Blatt. Gratis-Beilage zu Nr. 48 der "Deutschen Wacht". Cilli, 17. Juni 1889.

slovenski tisk ga je prikazoval kot ostanek srednjeveške mračnosti. Že Dr. E. H. Costa, ki se je pri nas verjetno prvi ukvarjal s fenomenom dvoboja²², je leta 1869 ugotavljal: "V sedanjem času se občna misel zmirom bolj in bolj obrača zoper dvoboje",²³ v svojem kratkem, informativnem članku O dvoboju pa citiral tudi "bistroumno besedo" Quintusa: *Apud barbaros Turkos barbarum duellum non est in usu* (pri barbarskih Turkih barbarski dvoboj ni v navadi)²⁴.

A v slovenski javnosti dvoboj ni veljal le za barbarskega, temveč tudi za dejanje, ki je v očitnem nasprotju s peto božjo zapovedjo. Ko je le nekaj mesecev pred procesom Gyujto izšel roman Pobratimi znanega slovenskega politika dr. Josipa Vošnjaka, ga je katoliška kritika raztrgala na kosce, predvsem zaradi tega, ker je v romanu opisal dvoboj med poročnikom Marbergom in Ivanom Dolnikom. Anton Mahnič je v Rimskem Katoliku zapisal: "Ta barbarski običaj, večna sramota 19. stoletja, je dr. Vošnjaku plemenit, junaški čin. Zato ga mora doprinesti njegov najblaži junak, 'pošteni' Dolnik, katerega prišteva 'najboljšim našim možem', katerega 'bistri um, neupogiveness, pogum in pošteno srce' nad vse povzdiguje. V slovenskem slovstvu ni še dobil dvoboj odločnišega in gorečnišega slovitelja, kaker v dr. Vošnjaku. Ako ga bomo začeli tako priporočati, ne bojimo se, vdomačil se bo v kratkem tudi na Slovenskem. Ako bomo dvoboj tako mično opisovali, in sicer kot 'viteški' čin, ako bomo mladini zabivali v glavo, da dvoboj rešuje 'čas' duelantom, bomo morda videli vže prihodnjo generacijo en korak dalje na poti - v barbarstvo!"²⁵ Frančišek Lampe pa je v Domu in svetu pisatelja in bralce vprašal, ali ni z dvobojem "potisnen naš roman v vrsto onih romanov, kateri si pomagajo s takim 'senzacionalnim knall-effektom' in katerih je v drugih slovstvih ogromno število - nizke vrste..."²⁶

Medtem ko sta Anton Mahnič in Frančišek Lampe dvoboj zavračala izključno s katoliškega stališča,²⁷

vu vinu sta s', vem, enaka.
Kupce lohka je spijati,
težji kri je prelivati.

(Glej: Jože Koruza, *Značaj pesniškega zbornika Pisanice od lepeh umetnosti*, Maribor 1993, str. 266-268).

²² Že leta 1862 je Costa objavil v *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* krajši članek z naslovom *Eine Zweikampf-Geschichte aus dem siebzehnten Jahrhundert*, str. 14-15, v katerem je opisal dvoboj med grofom Josefom Bernardinom Barbom in Johannom Franzom von Rottenfeldtom v bližini Ljubljane leta 1691.

²³ E. H. Costa, *O dvoboju*, *Letopis Matice slovenske* 1869, str. 97.

²⁴ Prav tam.

²⁵ *Rimski katolik* 1889, str. 422.

²⁶ *Dom in Svet* 1889, str. 30.

²⁷ Katoliški tabor je tudi pri nas rad poudarjal, da je dvoboj v očitnem nasprotju s peto božjo zapovedjo. Škof Mihael

pa je slovenski tisk rad poudarjal, da je dvoboj tudi eminentno "nemški običaj" in že zaradi tega nepriimeren za Slovence. Celjska Domovina je npr. leta 1907 iz pariškega lista Figaro takole povzela opis razširjenosti menzure med nemškimi študenti v Avstriji: "Dijaški dvoboj" pravi, "je le redko posledica prepira. Nemec ni prepirljiv. Dvoboj, tako zvana 'prijateljska menzura' jim je le dokaz za pogum in brazgotine na licu so jim dekoracije in trofeje. Mlade 'goske' so naučene, da so le brazgotinasti moški junaki, ki so vredni 'ljubezni', in mladi divjak, ki ima na koncu nosa še kaplje mleka svoje dojilje, je primoran postati 'junak'. In na koncu je cinično dodala: "Ta Francoz je najbrže študiral tudi v Gradcu".²⁸

Vendar pa pri dvoboju ni šlo zgolj za "nemški običaj", temveč za uveljavljen način reševanja zadev časti med možmi s častjo (plemstvom, oficirji, visokimi uradniki in študenti). Zaradi tega dvoboj tudi na Slovenskem ni bil tako neznana stvar, kar je že leta 1894 z veliko mero cinizma ugotavljal Janez Evangelist Krek: "Saj se vendar lepa šega dvobojev - edino, kar je naš razsvetljeni vek ohranil iz 'temnega' srednjega veka - širi čezdalje bolj. In Slovenci naj bi zaostajali edini? Mi edini naj ne bi poznali duha časa? Potem pač zaslužimo, da nam ostaneta Slovenija in Ilirija na veke samo prazni besedi in da naših tal več ne napaja iskra Sava".²⁹

Kljub močnemu nasprotovanju dvoboju (kritika je operirala predvsem s katoliškimi in nacionalnimi argumenti), tudi na tem področju Slovenci niso bili povsem brez izkušenj. Večina slovenskih izobražencev se je z "menzuro" dodobra seznanila v študentskih letih in čeprav je bila med slovenskimi študenti veliko manj običajna, kot pri nemških burših³⁰, so bili tudi sami velikokrat prisiljeni - že zaradi samoobrambe - poseči po sablji.

Na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja se je po zaslugi dr. Vladimirja Ravniharja dvoboj uveljavil med slovenskimi študenti na Dunaju, med člani Slovenije in leta 1892 ustanovljenega ferialnega

Napotnik je bil novembra 1900 na zasedanju avstrijske škofovske konference glavni poročevalec o duelu; o tem glej: Bogdan Kolar, *Odnosi med škofoma Napotnikom in Jegličem*, v: *Napotnikov simpozij v Rimu, Celje* 1993, str.180. O razširjenosti katoliške "kritike" dvoboja glej tudi: *Ute Frevert, Ehrenmänner*, str. 39.

²⁸ *Domovina*, 2. 1. 1907.

²⁹ J. E. Krek, *Izbrani spisi*, II. zvezek, Ljubljana 1929, str. 228.

³⁰ Zlasti člani leta 1884 ustanovljene Carniole - društva nemških visokošolcev s Kranjske (Carniola - Verein deutscher Hochschüler aus Krain), so vestno izpolnjevali burševsko zahtevo po branjenju časti z dvobojem, o čemer priča v društveni spominski knjigi objavljena statistika duelov. Glej: (Paul Samassa), *Carniola 1884-1894, Heidelberg* 1895.

društva Sava³¹. Začetke opisuje Ravnihar v spominskih takole: "Še eno novost sem vpeljal v 'Slovenijo' - sabljanje. Sabljali so že naši študentje v Gradcu. Med njimi so bili imenitni sabljači kakor Mahan, Kartin, Šuklje, Gregorič, ki so tolkli nemške burše z njihovim lasnim orožjem. Po maturi sem strašil po Ljubljani s hrvaško čepico 'ličanko', ki sem jo bil profitiral na abiturientskem sestanku. V Zvezdi so me srečali Karniolci, člani nemškega akad. ferialnega društva 'Carniola'. Eden izmed njih Strzelba (oče je bil Čeh in svojčas član Sokola) me nahruli z besedami: 'Zu so einem dummen Gesicht past so eine Kappe nicht'. Postal sem mu sekundante (Kartellträger), eden teh je bil Viktor Gregorič, kasneje zdravnik v Novem mestu. Žaljen sem imel pravico do izbire orožja. Izbral sem sabljo. Dotlej še nikoli nisem držal sablje v rokah. Sekundanti so določili, da bo dvoboj (menzura) na Dunaju in sicer v drugem semestru, da mi bo med tem dana prilika, da se поблиže seznanim s sabljo in z rokovanjem z njo. Prišedši na Dunaj sem poiskal mojstra za borjenje, kakršnih je imel Dunaj dokaj, in posecal njegovo šolo. Ker sam nisem imel ne orožja, ne drugih priprav, potrebnih za dijaške menzure, sem naprosil akademsko društvo 'Marcomania', da mi priskoči na pomoč. Marcomania ni bila 'Burschenschaft', ampak 'Landsmannschaft'. Med člani so bili tudi Hrvati. Društvo mi je dalo na razpolago sekundanta in zdravnika - bil je neki dr. Figartner (kasneje zdravnik v Zagrebu), Hrvat. In tako sem mogel nastopiti. Bandažirali so mi vrat radi žile odvodnice, zapestje in trebuh. Svojega nasprotnika sem prvi napadel, dva, trikrat sem ga pognal v kot. Prizadel sem mu samo neznaatno prasko. To mojo napadalno taktiko je izkoristil nasprotnik, ki mi je ob naslednjem mojem izpadu zadal terco ter slučajno presekal žilo temporalis na desnem sencu. Kri je brizgnila in dvoboja je bilo konec. Zdravnik mi je zašil oba konca presekanе žile, nakar so me vsega povezanega spravili domov. Po nekaj dneh sem se že z bandažirano glavo postavljaj na univerzi. Doma pa niso bili nič kaj očarani.

Posledica tega mojega podviga je bila, da so se Slovenjani jeli zanimati za borjenje. Nabavili smo si sablje, maske in rokavice. Učitelj pa sem bil seveda jaz. Nadalnja posledica je bila ustanovitev akad. ferialnega društva 'Sava' v Ljubljani kot ptoitiutež

proti 'Carnioli'. Prvi predsednik mu je bil Janko Vencajz, njemu sem sledil jaz. Na to je šlo z dvoboji kar po vrsti. Prvi je nastopil Božidar Vodušek (kasneje advokat v Ljubljani) proti Ambroschitschu (kasneje advokat v Ljubljani), Majdič (kasneje zdravnik) proti Rothu (kasneje sodni svetnik), Janko Vencajz (umrl v tretjem letniku prava) proti Jos. Höglerju (kasneje zdravnik v Ljubljani). Dvoboji na Dunaju so bili v zasebnih stanovanjih in so najemniki v ta namen oddajali prazne sobe proti odškodnini. Nemci so imenovali ta prostor 'Paukboden'. Prostor torej ni bil ravno velik, zlasti, ker je bilo računati po dva sekundanta in po enega zdravnika, navadno medicinec starejšega letnika, na vsaki strani. Razen tega je imela vsaka stranka pravico, da je vabila prijatelje in somišljenike kot gledalce. 'Corona' je bila včasih prav številna. Vse se je seveda moralo vršiti v tajnosti, ker je bila policija takim podvigom za petami....

Pri teh dvobojih, pri katerih sem stalno posredoval kot sekundant, so bili naši fantje po večini zmagovalci. Carniolci so se jeli zavedati, da nam ne bodo kos. Kaj so storili? Naščuvali so vesoljno burševstvo proti nam, tako da je dobil eden izmed nas po 50 kontrahaž. Nepristranski razsodniki pa so izrekli, da se tako ne gremo, da je to že strahopetnost in da nismo dolžni sprejeti množestvenih pozivov na dvoboj, ki naj ščitijo Carniolce. Carniolci so bili na ta način diskvalificirani in cela stvar je zaspala. 'Sava' pa je le dosegla svoj namen, da je ustrahovala Carniolce, ki so odtelej postali bolj pohlévní...³²

V desetletju pred prvo svetovno vojno pa se je menzura najbolj udomačila med slovenskimi študenti v Gradcu, kar je v spominih lepo popisal Miloš Vauhnik: "Slovenska akademska društva so bila seveda tudi na univerzah na Dunaju in v Pragi. Toda 'Triglav' je bilo edino, kjer se je tudi sabljalo: to se pravi, da je imelo vežbališče za dvobojevanje. Sabljanje ni bilo naš ideal, saj je bil to privilegij nemških akademskih društev, katerih je bilo v Gradcu na pretek...a ker so naduti nemški burši - njihova društva so se imenovala 'Burschenschaften' - bili zelo nesramni in so psovali naše člane, če so hodili po graških ulicah s triglavanskim trakom čez prsi, se je akademsko društvo 'Triglav' odločilo uvesti vežbanje tega študentskega športa že iz razloga, da se bo slovenski visokošolec lahko postavil po robu burševskemu izzivanju. Že več let pred menoj se je nekaj Triglavancov izurili v sabljanju in tako je bilo veliko presenečenje pri nemških burših, ko slovenski visokošolec ni več molče prenašal izzivanja, ampak je gospoda 'burša' pozval na dvoboj. Ker naši sabljači

³¹ Prav v času ustanovitve ferialnega društva Sava se je v obeh slovenskih akademskih društvih, v dunajski Sloveniji in v graškem Triglavu, razrešil dolgoletni prepir med člani glede študentskih menzur. Spor med zagovorniki in nasprotniki dvobojevanja je bil rešen kompromisno: v obeh društvih sta bila ustanovljena sabljaška kluba, člani so lahko z orožjem iskali zadostitve za razžalitev časti, ni pa bilo dvobojevanje obvezno. O tem glej: Janez Stergar, Začetki "Slovenskega ferialnega društva 'Sava' v Ljubljani", Kronika, XXII, 1974, št. 1, str. 35.

³² Spomine dr. Vladimírja Ravniharja (Mojega življenja pot) hrani Arhiv Slovenije.

niso bili od muh in je marsikateri burš in je marsikateri burš nosil kot posledico dvoboja s Triglavanom brazgotino na nosu, bradi in licu ali pa je bil celo brez uhlja, so dobili rešpekt pred nami ter so se naših sabljačev v velikem krogu izogibali. Tako smo imeli sedaj mir na cesti, toda nekateri naduteži so se še vedno drznili opsovati slovenskega akademika na cesti. Zapomnili smo si ga, in če eden ali drugi od nas ni bil preveč vešč 'menzure' (tj. sabljanja), smo obvestili naše ase, ki so takšnega prenapeteža pri prvi priložnosti v dostojnem tonu pozvali na dvoboj, če svoje žalitve ne prekličče. Nekaj let pred menoj je bil strah in trepet nemških buršev jurist Irgolič iz Prlekije, poznejši odvetnik v Mariboru, imenovan na splošno 'Irga'. Ali tudi Irga jo je včasih skupil, kajti tudi on je imel na obrazu več takih spominkov³³.

Svoje dunajske navade pa so slovenski študentje seveda prinesli tudi domov in zlasti Vladimir Ravnihar je postal "slaven" zaradi dvoboja z Viktorjem Ahazhizhem, ki ga je imel na veliki ponedeljek (26. marca) 1894 v Ljubljani. Vladimir Ravnihar je ta dvoboj v svojih spominih opisal takole: "Na Veliko soboto sem šel gledat procesijo. Stal sem pred Ljubljanskim magistratom. Proti meni pride na čelu večje družbe dam in gospodov Viktor Ahazhizh, jurist (kasneje sodni svetnik in advokat v Novem mestu) ter me kratkomalo odrine, čeprav je imel dovolj prostora, da bi prišel mimo mene. To atako sem kvitiral s tem, da sem mu v pričo vse njegove družbe vrgel v obraz psovko 'Rotzbub' (smrkavec). Še tisto popoldne mi je poslal svoje sekundante, ki so z mojimi sekundanti dogovorili dvoboj na sablje pod najtežjimi pogoji brez vseh bandaž. Dvoboj je bil na Veliki ponedeljek (26. marca 1894) v konjušnici vojašnice v Trnovem. Moja sekundanta sta bila Božidar Vodušek in medicinec Borštnik, oba rezervna častnika, nasprotnikova pa artiljerijski nadporočnik baron Toncourt in Bürger, ljubljanski trgovec, tudi rezervni častnik. Kot zdravnik je interveniral višji štabni zdravnik dr. Stare, Slovenec, ki se je posebno prizadeval, da bi se 'nasprotnika' spravila. Poskus je ostal brezuspešen. Stal sem sredi z žaganjem posute konjušnice. Moj nasprotnik jame besno napadati. Spoznal sem takoj, da hoče spretnost v borjenju nadomestiti s sirovo silo, s tem pa mi je odkril tudi svojo slabost. Pustil sem ga napadati, pa sem se umikal prestrezajoč njegove udarce. Pri umikanju pa mi je naenkrat zmanjkalo tal, da sem zadenjski padel. Nasprotnik proti vsem pravilom udari po meni ležečem ter mi preseka podplat na čevlju. Nadaljne nefaire zamahe sta preprečila njegova sekundanta. Takoj spet

nastopiva na drugi hod. Nasprotnik začne s svojo taktiko. Jedva pa dvigne roko, da bi s prmo udaril po meni, napravim izpad in ga z vso močjo usekam po dvignjeni roki, ki sem jo presekal pod komolcem. Sablja mu pade iz rok in dvoboj je bil završen"³⁴.

Dvoboj je bil torej povsem običajen način reševanja zadev časti med plemstvom, oficirji, visokimi uradniki, študenti in meščanstvom po izobrazbi in ni imel nikakršne veze z nacionalnostjo. Že Dr. E. H. Costa je bil prepričan, "da se nahaja dvoboj...pri vseh narodih in o vseh časih", saj da izvira "iz človeške narave, kakoršna je, kajti ona je premalo blaga, da bi popolnoma brez maščevanja odpustila razžaljenje, vendar pa ne tako popačena, da bi se nad sovražnikom zavratno maščevala"³⁵. Ljudje, ki so pripadali ozkemu krogu "mož s častjo", so bili v primeru "razžalitve časti" dolžni poseči po dvoboju. Oficir ali visoki uradnik, ki je zavrnil poziv na dvoboj, je ponavadi izgubil službo, študent pa je bil takoj izključen iz svojega akademskega združenja. A zgodilo se jim je še mnogo več, namreč to, da so za vedno izgubili status "častnih mož". To pa je za marsikoga pomenilo tudi konec kariere.

V tem oziru je značilna usoda mariborskega državnozborskega poslanca dr. Karla Aussererja, ki je bil ob koncu leta 1888 prisiljen odložiti svoj poslanski mandat prav zaradi odklonitve dvoboja.

Kot lahko povzamemo iz skopih poročil v Marburger Zeitung, ki iz narodno-političnih razlogov afere ni hotel obešati na veliki zvon (o vzrokih Aussererjeve odločitve mandata je poročal šele tik pred nadomestnimi volitvami, na katerih je bil izvoljen dr. Gustav Kokoschinegg)³⁶, naj bi mariborski poslanec na seji glavnega odbora Štajerske kmctijske družbe v Gradcu 12. julija 1887 izrekel nekaj pikrih na račun Georga von Schönererja. Eden izmed prisotnih pristašev Schönererjeve stranke je zato od njega takoj zahteval "viteško zadoščenje", ki pa ga je Ausserer odločno zavrnil. Reševanje sporov, ki izvirajo iz različnih političnih stališč z dvobojem, se mu je zdelo nekaj povsem neprimernege. In tudi

³⁴ Ravnihar se spominja tega dvoboja tudi zaradi male neprijetnosti, ki ja je bil deležen na dan poroke: "Ta dvoboj je imel mnoga let kasneje povsem nepričakovano posledico. Ka sem sem se ženil, sem moral po tedanjem običaju k izpraševanju in k izpovedi. Opravil sem jo na dan parake, ki je bila v Zagorju ob Savi, pri ljubljanskih frančiškanih. Izpovedniku sem po pravici povedal tudi zgodbo o dvoboju, nakar pa mi je na moje presenečenje izjavil, da mi ne more dati adveze, ampak da mara iti prašat samega škofa in da naj pridem proti poldnevu, brez adveze, da se ne sme vršiti cerkveni obred paroke. Tik pred adhadam brzovlaka v Zagorje sem bil milastna deležen adveze za moj naglavni greh".

³⁵ H. E. Costa, O dvoboju, Letopis Matice Slavske, str. 95.

³⁶ Marburger Zeitung, 31. 1. 1889. Die letzten Gründe der Mandatsniederlegung Dr. Ausserer's.

³³ Miloš Vauhnik, Pe-fau spomini, Prvi del, Gorica 1988, str. 40.

ko je čez nekaj mesecev od njega zahteval zadoščenje Schönerer sam, se pozivu na dvoboj ni hotel odzvati.

Zadeva se je za Aussererja začela nevarno zapletati. Ker ni in ni hotel sprejeti dvoboja, sta obe strani poskušali spor zgladiti preko častnega razsodišča. Dne 8. 10. 1887 so se v Gradcu sestali po trije predstavniki obeh sprtih politikov. Po razpravi so enoglasno ugotovili, da je dr. Ausserer z zavrnitvijo dvoboja prekršil zakon viteštva. Še enkrat so od njega zahtevali, da zadovolji viteški časti, vendar je le-ta dvoboj spet odklonil in iz Gradca odšel v Maribor, kjer je še isti dan na zborovanju Nemškega društva govoril o "*gladiatorskih bojih*", ki da čakajo Nemce.

S tem si je mariborski poslanec dokončno zapečatil svojo politično kariero. Kmalu je moral odložiti članstvo v glavnem odboru Štajerske kmetijske družbe, izstopiti pa je moral tudi iz nemško-liberalnega poslanskega kluba v štajerskem deželnem zboru in iz Nemško-nacionalnega združenja v državnem zboru. Ko mu je hrbet obrnila še njegova volilna baza (Marburger Zeitung vse od konca leta 1887 o njegovem političnem delovanju sploh ni več poročal), je bilo Aussererjeve politične kariere definitivno konec. Iz brezizhodnega položaja se je sicer poskušal rešiti s prošnjo za sprejem v novooblikovani klub Združene nemške levice, vendar so člani pred sprejemom od njega zahtevali, naj najprej zgladi spor z nemško večino v štajerskem deželnem zboru. Načelnik kluba Združene nemške levice je v Gradcu posredoval, da bi Aussererja rehabilitirali, vendar je klubova večina v štajerskem deželnem zboru prošnjo zavrnila. Tako je 28. 12. 1888 dr. Karl Ausserer odložil svoj državnozbornski mandat.

Zavrnitev dvoboja je bridko prekinila bleščečo politično kariero dr. Karla Aussererja. A Ausserer si je z njim - za razliko od Huga von Poglajna - mogoče obvaroval lastno življenje. Ali pa se je rešil neprijetne zaporne kazni. V nasprotju z običajno prakso namreč cesar Emmericha von Gyujta ni pomilostil. Svojo cesarsko milost je namenil le obema Poglajnovima sekundantom. Po njegovem posredovanju je namreč moral celjski državni pravdnik konec julija 1889 prenehati s preiskavo zoper grofa Arthurja Sermaga im majorja Nočta³⁷. Ta dva sta imela srečo. Nesrečni Gyujto pa je moral svoje dejanje v celoti poplačati.

Zusammenfassung

"Sapralot! Das wird ein scharfer Schuß!"

Zur Geschichte des Duells in den Slowenischen Ländern

Nach dem genau gezielten Schuß Emmerich von Gyujtos griff sich Hugo von Poglajen an den Leib. Die Pistole mit ihrem glatten, langen Lauf, die er noch vor einem Augenblick fest in der Rechten gehalten hatte, fiel zu Boden. Er wankte und stürzte in den Schnee. Dem Regimentsarzt Dr. Rogozinski, der ihm zu Hilfe eilte, flüsterte er leise zu: "Imre, das hab ich nicht verdient". Er schloß die Augen und verlor das Bewußtsein. Schon wenige Stunden später starb er an seiner schweren Verletzung.

So endete das Duell zwischen Emmerich von Gyujto und Hugo von Poglajen auf der Meierei der Herrschaft Kristinenhof bei Cilli, einige Minuten nach elf am 1. März 1889, eines von vielen Duellen, die noch zur Zeit der Jahrhundertwende in Österreich etwas völlig Normales waren. Der Ehrenkodex trieb Adlige, Offiziere und hohe Beamte wie ein Über-Ich dazu, alle - auch die banalsten Streitigkeiten mit einem Duell zu entscheiden. Für den Einzelnen, der zu dem engen Kreis der "Ehrenmänner" gehörte, bedeutete der Ehrenkodex einen starken gesellschaftlichen Druck. Das Duell war nämlich nicht nur ein wichtiges Mittel zur Distanzierung der höheren von den niedrigeren Gesellschaftsschichten, vielmehr erfüllte es zugleich auch eine integrative Funktion innerhalb der höheren Gesellschaftsschichten selbst: es stärkte die Solidarität des Einzelnen mit der eigenen - höheren - gesellschaftlichen Gruppe und unterstrich seine Zugehörigkeit zur "besseren Gesellschaft".

Zu einer Zeit, als in England und einigen anderen westeuropäischen Staaten das Duell bereits ganz ausgestorben war, breitete es sich in der Habsburger Monarchie (ebenso wie im Deutschen Reich) immer weiter aus. (Im Jahre 1897 konnte sich Österreich sogar rühmen, der einzige europäische Staat zu sein, in dem selbst der Vorsitzende der Regierung auf das Duell zurückgriff - Graf Kasimir Badeni). Dennoch war das Interesse der Öffentlichkeit für den Prozeß gegen den ungarischen Adligen Emmerich von Gyujto, den die Cillier Polizei erst einige Stunden nach dem Duell festnahm und inhaftierte, so groß, daß die Redaktion des Cillier Blattes Deutsche Wacht sich dazu entschloß - "nicht aus Sensationssgier", wie man betonte - seine treuen Leser noch mit einer besonderen Gratis-Beilage zu belohnen, die den Ablauf des Prozesses im Detail schilderte. So konnten sich die Cillier schon am 17. Juni genau über das Geschehen vor Gericht und über das abschließende Urteil informieren, in dem der Cillier Schwurgerichtshof den

³⁷ Deutsche Wacht, 25. 7. 1889.

Angeklagten Emmerich von Gyujto zu drei Jahren schweren Kerkers (mit Nahrungsentzug) verurteilt und ihm den Adelstitel aberkannte. Dieses Urteil bot reichlich Gelegenheit zu den unterschiedlichsten Kommentaren.

Die Kommentare der Cillier Öffentlichkeit waren mehr oder weniger einstimmig. Schon vor dem Prozeß hatten die Gegner des Duells die öffentliche Meinung beherrscht. Die kleinen und mittleren Händler und Handwerker, die den Kern des Cillier Bürgertums bildeten, hatten kein Verständnis für diese Art und Weise, eine "Ehrensache" auszutragen. Sie selbst erledigten nämlich Streitigkeiten auf weit einfachere Art - mit einer Schlägerei. Das Duell erschien ihnen als Relikt einer überholten mittelalterlichen Tradition, an die sich die kleine gesellschaftliche Elite klammerte, um ihre erhöhte Position noch mehr zu unterstreichen. Daher waren sie überzeugt, daß das Urteil völlig am Platze sei. Dennoch waren in der Cillier Öffentlichkeit auch andere, dem Duell weniger abgeneigte Stimmen zu hören. Als normale Art und Weise, eine "Ehrensache" auszutragen, betrachteten das Duell vor allem die Cillier Gebildeten, von denen es die meisten in ihren Studentenjahren gründlich kennengelernt hatten. So schrieb beispielsweise der Redakteur der Cillier Deutschen Wacht schon in der Einführung zur "Gratis-Beilage", das Duell sei oft die einzige Möglichkeit, Streitigkeiten in Ehrensachen auszutragen; einen ähnlichen Standpunkt vertraten vor Gericht auch die Zeugen (vor allem die Sekundanten) und sogar Staatsanwalt Schwendtner.

Trotzdem behielten die Gegner des Duells die Oberhand gegenüber seinen Befürwortern. In den slowenischen Ländern war das Duell nie übermäßig beliebt gewesen, und vor allem die slowenische Presse sah in ihm nur ein Relikt mittelalterlicher Finsternis, das noch dazu in offensichtlichem Widerspruch zum Fünften Gebot stand. In der slowenischen Öffentlichkeit galt das Duell als eminent deutsche Sitte, als schönster Ausdruck "deutscher Kultur".

Natürlich ging es beim Duell nicht nur um eine "deutsche Sitte", vor allem ging es um die geltende und anerkannte Art und Weise, eine Ehrensache unter Ehrenmännern auszutragen (Adlige, Offiziere, hohe Beamte und Studenten), was mit der Volkszugehörigkeit der Betroffenen nichts zu tun hatte. Auch die Slowenen, die hier lebten, waren nicht ganz unerfahr-

en in diesen Dingen. Die Mehrheit der slowenischen Gebildeten hatte die "Mensur" in ihren Studentenjahren zur Genüge kennengelernt, und obwohl diese unter slowenischen Studenten weit weniger gebräuchlich war als bei den deutschen Burschen, griffen sie auch selber gern zum Säbel. Anfang der neunziger Jahre des vorigen Jahrhunderts gewann das Duell durch das Verdienst Vladimir Ravnihars bei den slowenischen Studenten in Wien an Geltung, und im Jahrzehnt vor dem Ersten Weltkrieg wurde die Mensur unter den slowenischen Studenten in Graz heimisch.

Schon Dr. E. H. Costa, der im Jahre 1869 einen informativen Artikel über das Duell verfaßte, war überzeugt, "daß das Duell (...) bei allen Völkern und zu allen Zeiten zu finden sei", denn es entspringe "der menschlichen Natur, ihrer Beschaffenheit, denn sie sei nicht gütig genug, eine Beleidigung völlig ohne Rache zu verzeihen, doch auch nicht so verdorben, sich auf heimtückische Weise am Feind zu rächen". Menschen, die dem kleinen Kreis der "Ehrenmänner" angehörten, hatten die Pflicht, im Augenblick der Beleidigung auf das Duell zurückzugreifen. Ein Offizier oder hoher Beamter, der die Forderung zum Duell zurückwies, verlor gewöhnlich seine Stellung, ein Student wurde aus seiner akademischen Verbindung ausgeschlossen. Und es konnte ihnen noch Schlimmeres geschehen, nämlich, daß sie für immer den Status eines "Ehrenmanns" verloren. Dies bedeutete für manchen das Ende seiner Karriere, wie 1889 im Fall des Marburger Abgeordneten Dr. Karl Ausserrer, der Georg von Schönerer beleidigte und dann die Forderung zum Duell nicht annehmen wollte.

Wegen seiner Weigerung, sich zu duellieren, war Ausserrer gezwungen, sein Parlamentsmandat niederzulegen. Eine banale Angelegenheit hatte seiner politischen Karriere ein bitteres Ende bereitet. Trotzdem hat er möglicherweise zumindest sein eigenes Leben gerettet oder sich unangenehme Gefängnisstrafen erspart. Im Gegensatz zur sonstigen Praxis begnadigte der Kaiser Emmerich von Gyujto nämlich nicht (trotzdem, daß er der Sohn eines Admirals war). Seine kaiserliche Gnade wurde nur den beiden Sekundanten von Poglajens zuteil. Der unglückliche Gyujto mußte den Preis für sein Handeln auf Heller und Pfennig bezahlen.